

УДК 351:305

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/33>**Чорна В.Г.**

ННІ «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

ORCID ID: 0000-0002-6072-0283

Шкарупа К.В.

Науково-дослідний інститут публічного права

ORCID ID: 0000-0002-1816-3559

**ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО СВІТУ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Запропонована стаття досліджує питання гендерної рівності в історико-правовій площині. Описано історичні процеси становлення рівних прав між обома статями: проаналізовано події обох світових воєн, визначено зміну статусу жінки та становлення епохи фемінізму. Досліджено поняття «дискримінація» з точки зору міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів, а також розглянуто його у доктринальному розрізі. Встановлено, що заборона будь-яких проявів дискримінації слугує ключовим механізмом для впровадження справедливого та демократичного порядку у світі. Проаналізовано положення національного законодавства та виявлено, що правова основа забезпечення гендерної рівності в Україні виходить з норм Конституції, а саме визнання найвищою соціальною цінністю людини, її життя, здоров'я, честі гідності та недоторканності; зроблено висновок, що цінність людини не залежить від її статі. Визначено, що ключовими сферами прояву гендерної дискримінації є освітня та трудова галузі, що напряду зумовлено патерналістськими та патріархальними соціальними нормами. Досліджено основні нормативно-правові акти українського законодавства, які висвітлюють питання праворегулювання гендерної рівності, встановлено, що більшість згаданих документів носять більше декларативний характер. Виявлено високий ступінь юридичної неграмотності серед жінок та відсутності налагодженої системи кваліфікованих кадрів, які здатні ідентифікувати правопорушення у сфері гендерної рівності. Зроблено висновок, що наразі в Україні наявна нормативна база, яка повинна реалізовувати політику гендерної рівності залишається достатньо недопрацьованою. Норми носять декларативний характер, а населення не орієнтується у власних гендерних правах, розглядаючи прояви дискримінації як належне. Дефініція «гендерна рівність» визначена у вітчизняному законодавстві та має конституційне походження, однак для нашої держави необхідно спрямовувати вектор своєї політики на подолання гендерної дискримінації у всіх сферах суспільного життя та створити якісний фундамент для повної реалізації, який носитиме не лише теоретичний, але й практичний характер.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерна політика, дискримінація, заборона дискримінації, дискримінаційне ставлення.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції та ведення війни з російською федерацією опозиціонування Україною себе в якості демократичної держави, яка стоїть на захисті свободи усього світу є, скоріш, потребою часу, а не викликом. Саме впровадження законодавчої бази, яка реалізує рівність між обома статями визначає нас як достойного учасника цивілізованого світу. Гендерна рівність – запорука розвитку і творення демократії, відтак створення психологічно здорового суспільства на основі справедливості та соці-

альності неможливо уявити без розуміння чоловіків і жінок як рівних у своїх правах, свободах та обов'язках.

Стан дослідження проблеми. Проблемами правового регулювання гендерної рівності в Україні та міжнародній площині займалися такі науковці як: Наливайко Л.Р, Марценюк Л.В. [1], Гурський В.Є [2], Заїка А.А. [3] та інші.

Метою дослідження виступає розгляд історичних аспектів становлення гендерної рівності як соціального явища, дослідження нормативного

закріплення рівних прав між обома статями на глобальному рівні, а також на національному.

Виклад основного матеріалу. Гендерна рівність є однією із найактуальніших та найобговорюваніших тем XXI століття. Зважаючи на широкий полемічний спектр, який точиться навколо рівноправ'я між чоловіками і жінками, прогресивні держави давно ввели ряд законодавчих рішень, маючи на меті досягнути високого рівня соціальної справедливості та представити себе в якості сучасного довершеного гравця на міжнародній політичній арені, а також як носія основоположних демократичних цінностей. Однак, попри нестримні потуги досягнення поступу, на сьогоднішній день права, якими наділені обидві статі, не до кінця залишаються рівними, а в окремих країнах, де законодавство будується на релігійних догмах, гендерна рівність табуована.

Важко уявити, однак працююча жінка на початку XX століття викликала в суспільстві нестримну хвилю обурення та засудження, відтак для кращого розуміння потреби у рівності статей необхідно глянути на питання під історико-культурною призмою.

Перша світова війна внесла значні корективи у повсякденне життя, оскільки ніколи ще в історії Європи така велика кількість чоловічої частини населення одночасно не була вимушена приєднатися до масштабних бойових дій, тому тим, хто залишився удома знадобилося перевернути загальноприйняті установи з ніг на голову. По-перше, жінки відзначилися більшою соціальною активністю, оскільки долучалися до різноманітних робіт на виробництвах і, загалом, почали вести будь-який інший спосіб життя окрім ведення домашніх господарських справ. Варто наголосити, що поруч із суто чоловічими видами зайнятості жінки почали переймати й звички, притаманні представникам сильної статі. По-друге, поняття сім'ї, в класичному значенні значно видозмінилося, оскільки їх голови та сини перебували на війні і не було чіткої впевненості, що вони повернуться живими чи цілком здоровими, тому роль основного годувальника і під час війни, і в післявоєнний час брали на себе матері та старші сестри.

Після завершення Другої світової війни усі європейські країни потрапили вже не під авіаційний, а під демографічний удар. Лише втрати серед народу України оцінюються в понад тринадцять мільйонів осіб, серед яких рахуються і померлі, і емігранти, і, навіть, ті, хто не народився [4, с. 651]. Через дві кровопролитні війни

суспільство, переживши смертоносні історичні події, було уже зовсім іншим: в повітрі літали розмови про відбудову та відновлення усіх галузей. Вже інакше сприймалася роль жінки, починається епоха фемінізму, а разом з тим міжнародні організації приймають ряд конвенцій, що активно сприяють гендерній рівності.

Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод передбачено заборону дискримінації: «Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою» [5].

Ще одним ключовим документом у галузі гендерної рівності вважається Конвенція з подолання дискримінації в освіті. Відповідно, у межах згаданої Конвенції, термін «дискримінація» охоплює будь-яке виокремлення, виключення, обмеження чи надання переваги за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, економічного стану чи народження, що має на меті або є наслідком знищення або порушення рівності в освіті, зокрема:

- позбавлення будь-якої особи чи групи осіб доступу до освіти будь-якого типу чи рівня;
- обмеження будь-якої особи чи групи осіб освітою нижчого рівня;
- створення або підтримку окремих освітніх систем або закладів для осіб чи груп осіб, крім випадків, передбачених положеннями статті 2 цієї Конвенції; або
- створення будь-якій особі або групі осіб умов, несумісних з гідністю людини [6].

На думку автора, саме заборона дискримінації за статтю є рушійним елементом в контексті прийняття нового світового укладу, де жінки і чоловіки розглядаються як люди, а не члени традиційної ієрархії. Загалом, доступ до освіти відкриває можливість вибору професії для кожного: саме у сучасній демократичній соціальній державі людина, наділена конституційними правами, стає тим, ким хоче, а не тим, ким її хоче бачити суспільство.

У 1979 році Генеральною Асамблеєю ООН прийнята Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. В згаданому нормативі дискримінація розглядається саме з точки зору статі, оскільки у 1 статті мова йде про їх рів-

ноправність з чоловіками та можливість реалізувати свої права і свободи у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі [7].

В умовах євроінтеграції питання гендерної рівності в Україні набуває особливого значення, оскільки напряму асоціюється зі свободою та демократією. Звідси випливає конституційна норма: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [8]. Доходимо до висновку, що значимість людини не визначається її статтю. Також зазначимо, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свої дії. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [8]. Відтак, саме держава виступає у якості гаранта рівних прав для жінок та чоловіків, несучи відповідальність за можливі випадки дискримінації.

В основі будь-якої нерівності між протилежними статями лежить поняття «дискримінація». Зауважимо, що в деяких східних країнах його тлумачать в контексті звичаєвих норм, зокрема, йдеться мова про мусульманські держави, а тому не сприймають в негативному значенні. Однак з латинської мови (*discrimination*) перекладається як «відмежування», «розрізнення». Тут присутнє умисне обмеження або утиски відповідних кагорт населення/ громадян, що ґрунтується на звичаєвих поняттях, що є суспільно неприйнятними [9, с. 61].

У вже згаданій Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» дефініція «дискримінація щодо жінок» розкривається як будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі [7].

Важливу роль також відіграє поняття «дискримінаційне ставлення», що являє собою ставлення, яке напряму чи дотично вказує на те, що певні соціальні групи не повинні бути учасниками соціального, політичного, економічного життя держави, що сприймається на рівні норми [10, с. 98]. Основною відмінною рисою категорій «дискримінація» та «дискримінаційне ставлення» є те, що «дискримінація» – це пряма дія, що відмежовує

осіб, відносячи їх до відповідної категорії, коли «дискримінаційне ставлення» розпізнається лише як ідея нерівності, наслідком якої виступатиме «дискримінація».

Саме усвідомлення превалювання однієї статі над іншою – плід звичаєвого та менталітетного сприйняття, пов'язаного з відповідним вихованням та нормативним регулюванням питання у тій чи іншій державі.

За загальним правилом, гендерна нерівність найчастіше виявляється в наступних галузях суспільного життя:

- нерівність в трудових правовідносинах, зокрема, в галузі оплати праці, прийому на роботу та кар'єрному зростанні;

- нерівність в галузі освіти [11, с. 1].

В. Волинець зазначає, що однією із ознак дискримінації у праці є дискримінація за ознакою статі, зокрема, активно такий вид утисків розповсюджений в Україні, що зумовлено патерналістськими та патріархальними соціальними нормами [12, с. 15].

Зважаючи на бачення А. Сорокіна, можна дійти до висновку, що відповідні нормативні акти, покликані не допустити будь-яку дискримінацію за ознакою статі здійснюють протилежний ефект, тим самим обмежуючи жінкам здійснювати власний вибір [13, с. 331].

Основою гендерної рівності, в межах вітчизняного законодавства, вважається стаття 24 Конституції України, якою гарантовано, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Однак заборона можливості будь-яких привілеїв тут розглядається не лиш за ознаками статі, але й раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, а також майнового стану, місця проживання за мовними чи іншими ознаками. Також передбачається рівність прав обох статей, шляхом забезпечення:

- рівних можливостей у культурній та громадсько-політичній діяльності;

- рівних можливостей у сфері освіти та можливості професійної підготовки;

- рівних можливостей у реалізації трудових прав та нарахування заробітної плати;

- рівних можливостей щодо застосування спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок;

- рівних можливостей при встановленні пенсійних пільг;

- умов, при яких жінки матимуть змогу комбінувати трудову діяльність та материнство;

– рівних можливостей при отриманні правового захисту, а також можливостей отримання матеріальної та моральної підтримки материнства та дитинства, беручи до уваги оплачувані відпустки та деякі інші пільгові заходи для матерів та вагітних жінок [8].

В Україні питання гендерної рівності врегульоване низкою законодавчих актів, серед яких Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [14], Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [15], Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [16], Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [17], постанова Кабінету Міністрів України «Про консультативно-дорадчий орган з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми» [18], однак аналіз вказаних документів вказує на декларативний характер норм, які там містяться.

Саме Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» гендерна рівність визначена як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [14].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 р. № 752-р. «Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації

на 2022-2024 роки» [19]. Цим нормативом покликано реалізовувати єдину державну політику у галузі гендерної рівності та зазначено про необхідність звітувати про виконання вже згаданої Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок кожні чотири роки.

На думку В. Гурського це зумовлено такими чинниками як юридична неознаність серед жінок із їхніми правами, а також вітчизняними та міжнародними правовими нормами, що регламентують основні засади гендерної рівності. Мається на увазі, що порушення гендерних прав не сприймаються як протиправне діяння, а приймаються за звичні життєві ситуації. Також вчений акцентує увагу на непрофесійності представників державної влади або юристів, які надають правову допомогу на договірних підставах, що проявляється у невмінні надати кваліфіковану оцінку дискримінаційній ситуації [2, с. 7].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене можна зробити висновок, що наразі в Україні наявна нормативна база, яка повинна реалізовувати політику гендерної рівності залишається достатньо недопрацьованою. Норми носять декларативний характер, а населення не орієнтується у власних гендерних правах, розглядаючи прояви дискримінації як належне. Дефініція «гендерна рівність» визначена у вітчизняному законодавстві та має конституційне походження, однак для нашої держави необхідно спрямовувати вектор своєї політики на подолання гендерної дискримінації у всіх сферах суспільного життя та створити якісний фундамент для повної реалізації, який носитиме не лише теоретичний, але й практичний характер.

Список літератури:

1. Наливайко Л.Р., Марценюк Л.В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 61–65.
2. Гурський В.Є. Правове регулювання гендерної рівності жінок в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3. С. 6–11.
3. Заїка А.А. Гендерна рівність як принцип правового статусу особи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія Право. Вип. 41. Т. 1. С. 65–70.
4. Макар Ю.І. Друга світова війна в долях українців. *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць*. 2012. С. 647–651.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
6. Конвенція з подолання дискримінації в освіті: Конвенція від 14 грудня 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: ООН від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. Пожарова О.В., Пожаров Ю.В. Поняття дискримінації за міжнародними актами та законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 56. С. 60–63.

10. Агенція Європейського Союзу з питань основоположних прав. Посібник з європейського антидискримінаційного права. Люксембург : Вид. дім Європ. Союзу, 2010. 196 с.

11. Статистики мова скупа. Київська міська державна адміністрація: Київський міський Центр роботи з жінками. *Київське міське управління статистики. Інформаційний бюлетень*. 2000. № 4. 16 с.

12. Волинець В. В. Правова сутність дискримінації та недискримінації у трудових відносинах. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 2 (34). С. 14–22.

13. Сорокін А.А. Принцип недискримінації в громадянському суспільстві. Гендерна політика очима української молоді: мат. II Всеукр. наук.-практ. конф. (30 лист. 2016 р., Харків). Харків: ХНУМГ імені О.М. Бекетова, 2016. С. 329–332.

14. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

15. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

16. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

17. Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Указ Президента України від 26.07.2005 р. № 1135/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135/2005#Text>.

18. Про консультативно-дорадчий орган з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2007 р. № 1087. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2007-%D0%BF#Text>.

19. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 р. № 752-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>.

Chorna V.H., Shkarupa K.V. GENDER EQUALITY AS THE BASIS OF THE MODERN WORLD: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

The proposed article examines the issue of gender equality in the historical and legal plane. The historical processes of the establishment of equal rights between both sexes are described: the events of both world wars are analyzed, the change in the status of women and the formation of the era of feminism are determined. The concept of «discrimination» has been studied from the point of view of international and domestic normative legal acts, and it has also been considered in a doctrinal context. It has been established that the prohibition of any form of discrimination serves as a key mechanism for the implementation of a just and democratic order in the world. The provisions of the national legislation were analyzed and it was found that the legal basis for ensuring gender equality in Ukraine stems from the norms of the Constitution, namely the recognition of the highest social value of a person, his life, health, honor, dignity and inviolability; it was concluded that the value of a person does not depend on his gender. It was determined that the key areas of manifestation of gender discrimination are the educational and labor sectors, which are directly determined by paternalistic and patriarchal social norms. The main normative-legal acts of Ukrainian legislation, which highlight the issue of legal regulation of gender equality, were studied, and it was established that most of the mentioned documents are more declarative in nature. A high degree of legal illiteracy among women and the absence of an established system of qualified personnel capable of identifying offenses in the field of gender equality were revealed. It was concluded that currently the existing regulatory framework in Ukraine, which should implement the policy of gender equality, remains insufficiently developed. Norms are declarative in nature, and the population is not oriented in their own gender rights, considering manifestations of discrimination as appropriate. The definition of “gender equality” is defined in domestic legislation and has a constitutional origin, but for our state it is necessary to direct the vector of its policy to overcome gender discrimination in all spheres of social life and create a quality foundation for full implementation, which will be not only theoretical, but also practical in nature.

Key words: gender equality, gender policy, discrimination, prohibition of discrimination, discriminatory attitude.